

Сергій Курбатов

Марія Рогожа

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-7>

УДК 378

Сергій Курбатов, Марія Рогожа

Місія університету в західноєвропейській культурі (етичні та соціологічні аспекти)

Частина II

Анотація

У статті автори продовжують розгляд трансформацій, яких зазнає університет як соціальна інституція та культурний феномен (розпочатий у першій частині статті, «Філософія освіти», 2017, № 2 (21)). Якщо попередня стаття охоплювала хронологічний період від виникнення університетів за часів пізнього Середньовіччя до XX сторіччя, то дана стаття зосереджена на аналізі радикальних викликів, які університет зазнає наприкінці XX – початку XXI сторіччя. Зокрема, розглянутий такий, досить поширений у сучасній англійській літературі, концепт, як кінець (чи смерть) університету. Проаналізовано соціологічну спробу виміряти основні напрямки університетської діяльності, репрезентовану на глобальному рівні міжнародними університетськими рейтингами та актуальність для України ідеальних моделей університету, які покладено в основу провідних університетських рейтингів. Зроблено особливий акцент на вплив пандемії COVID 19 на трансформаційні процеси в університетському середовищі та перспективи інституційного розвитку університетів в майбутньому. Виклики XXI сторіччя для університету є, безперечно, безпрецедентними, адже він фактично втратив монополію контролю над виробництвом та поширенням знань. З точки зору повсякденної свідомості, університет тактично програє короткотерміновим тренінговим програмам та онлайн курсам, він є надто консервативною та забюрократизованою інституцією. Але, на думку авторів, у стратегічній перспективі університет має шанси на відродження в оновленому вигляді, репрезентуючи фундамен-

тальну культурну максиму про те, що у становленні людини ключову роль відіграють світоглядні цінності та духовні виміри буття. Майже тисячолітня історія існування університету як соціальної інституції та культурного феномену свідчить про його унікальну сталість та здатність успішно долати радикальні трансформації суспільства, відроджуючись у відновлений, але у своїй основі незмінній іпостасі.

Ключові слова: університет, кінець (чи смерть) університету, ідентичність університету, університетські рейтинги, дистанційна освіта

По кому подзвін? Доля університету в XXI сторіччі

Вже у другій половині XX сторіччя стає зрозумілою проблематичність історичної сталості існування класичної форми університету і як соціальної інституції, і як культурного феномену, втілення легітимного центру інтелектуального та духовного життя. Тому навіть такі відносно консервативні представники університетської спільноти, як, наприклад, Ярослав Пелікан (Jaroslav Pelikan) [Pelikan 1992], починають говорити про необхідність перезавантаження (reexamination) ідеї університету та актуальність пошуків нового теоретичного підґрунтя його існування та повсякденної діяльності.

Занепад університетського життя, яке пов'язане із процесами глобалізації та зменшенням ролі національних держав, констатує у відверто алармістській та емоційній формі Біл Рідінгс (Bill Readings) [Readings 1996], із болем наголошуючи на тому, що університет переживає фазу активної руйнації: «Університет зараз перетворюються на принципово іншу інституцію, аніж це було раніше. Він більше не пов'язаний з національною державою, як основний виробник, захисник та розповсюджувач ідеї національної культури. Процеси економічної глобалізації зумовили відносний занепад національної держави як головного джерела капіталу у світі. Внаслідок цього, університет перетворюється на транснаціональну бюрократичну корпорацію, яка або пов'язана з транснаціональними управлінськими утвореннями, на кшталт Європейського Союзу, або ж функціонує незалежно за аналогією з транснаціональними корпораціями» [Readings 1996: 3].

Стан розвитку українських університетів в такій перспективі виглядає сьогодні інакше, оскільки фінансуються вони переважно з бюджету держави і за кошти приватних осіб, які в них навчаються. Левова частина державного фінансування університетів зумовлює чітке дотримання ними законодавства, де, зокрема у «Законі про вищу освіту» [2014], зазначається, що інтеграція вищої освіти відбувається за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи [Закон про вищу освіту 2014: п.3.4]. Але постійні розмови про

необхідність пошуку університетом додаткових джерел фінансування підштовхують українські заклади вищої освіти пірнути у процеси економічної глобалізації. І сьогоднішній порядок денний західних університетів завтра стане реальністю для українських.

Марек Квек (Marek Kwiek) [Квек 2002] наголошує на кризі ідентичності сучасного університету, яка вимагає радикально нового формулювання його соціальної місії та завдань. «Наслідком глобалізації є знецінення всіх національних проєктів, а серед них – і Університету як (зорієнтованого на націю та державу) закладу. Якщо за Університетом уже не стоять ідеї нації, раціонального чи (національної) культури, тоді або варто створити нові ідеї, або ж Університет приречений віддатися на милість всеїдної логіки споживацтва» - підкреслює він [Квек 2002: 291]. І якщо для країни така перспектива сьогодні здається віддаленою, можна згадати, що не пройшло і тридцяти років з того часу, як Ярослав Пелікан констатував привілей університету працювати для суспільства, але бути незалежним від нього [Pelikan 1992]. Про трансформацію місії та ідентичності сучасного університету розмірковує і Саймон Маргінсон (Simon Marginson) [Marginson 2007]. «Університети не отримують більшу суспільну підтримку та капіталовкладення, якщо самі будуть заробляти більше коштів, або якщо стануть більш ефективними, чи більш прозорими у власній діяльності. Все це очікується від університетів та є вкрай бажаним, але ці очікування поширюються на будь-яку соціальну організацію. Університетам потрібно довести, що вони можуть робити певний унікальний соціальний внесок, і тільки цей внесок може стати основою потужної суспільної підтримки» - наголошує Маргінсон [Marginson 2007: 126].

Впродовж останніх двох десятиліть песимізм щодо перспектив університету лише посилювався, а, відповідно, популярності набула теза про смерть університету. Так, Мері Еванс (Mary Evans) виносить її у 2004 році в якості назви власної книги «Вбиваючи мислення. Смерть університетів» («Killing Thinking. The Death of Universities») [Evans 2004]. У подальшому цю тезу ефектно підхоплює та проголошує у провокаційній формі Террі Іглтон (Terry Eagleton), зазначаючи у статті, що з'явилася у впливовій газеті «Гардіан» («The Guardian») у 2010 році: «Як є неможливим паб без алкоголю, так само неможливий університет без гуманітарних дисциплін. Якщо історія, філософія та інші дисципліни зникнуть з університетського життя, на їх місце можуть прийти різноманітні технічні тренінги та корпоративні дослідження. Але це вже не буде університет у класичному розумінні цього терміну, і називати його так буде шахрайством» [Eagleton 2010]. Террі Іглтон продовжив дослідження цієї теми у есе «Повільне вмирання університету» («The Slow Death of the University»), яке з'явилося у 2015 році [Eagleton 2015]. А у наступ-

ному, 2016, році виходить книга Кевіна Кері (Kevin Carey) «Кінець коледжу: створення навчання та університету всюди» («The End of College: Creating the Future of Learning and the University of Everywhere») [Carey 2016]. На думку Стівена Мінца (Steven Mintz): «Він (Кевін Кері – С.К. та М.Р.) доводив, що структура та інституційна логіка, за якою працюють сучасні коледжі, не є сталою. Прагнення до престижу та розширення кількості програм і інших освітніх послуг, а також активізація дослідницької діяльності сприяють зростанню витрат на вищу освіту, одночасно відволікаючи від якості викладання та навчання» [Mintz 2020].

Занепад феномену публічного університету є предметом дослідження авторів колективної монографії «Смерть публічного університету? Непевні перспективи вищої освіти в умовах економіки знань» («Death of the Public University? Uncertain Futures for Higher Education in the Knowledge Economy») [Wright, S. & Shore, C. 2017]. Ця книга побачила світ у 2017 році за редакцією Сюзан Райт та Кріса Шора (Susan Wright & Cris Shore) та є результатом чотирьохрічного проекту «Реформа університету, глобалізація та європеїзація» за фінансової підтримки Європейської комісії та Міністерства дослідження, науки та технологій Нової Зеландії [Wright & Shore 2017]. Автори намагалися дослідити, як перманентний процес неоліберальних реформ, розпочатий ще у 80-ті роки 20 століття та маючий на меті зробити університети більш економічно орієнтованими, успішними та ефективними трансформував ці інституції, фактично поставивши під сумнів їх подальше існування.

Та навряд чи виправдано говорити про університетські трансформації як наслідок реалізації якоїсь універсальної та глобальної програми реформ. Скоріше мова йде про численні виклики, які визначають існування та функціонування університету у сучасних умовах. Вдале формулювання основних викликів, з якими зіткнувся університет на межі віків та тисячоліть європейської історії, належить, на нашу думку, Філіпу Альтбаху (Philip Altbach) [Altbach, Reisberg & Rumbley 2009]. Зокрема, у колективній монографії, виданій разом із колегами у 2009 році, він зазначає: «Виникнення глобальної системи знань, в якій комунікація стає прозорою, а результати досліджень та інша інформація легко поширюються по всьому світу, використання англійської мови як головної світової мови наукового спілкування, експансія інформаційних технологій – це ключові фактори, що впливають на світову систему освіти» [Altbach, Reisberg, Rumbley 2009: 3]. Саймон Марґінсон у вже згадуваній нами статті говорить про глобальні університетські рейтинги та спеціалізацію університетської місії та ідентичності як основні фактори трансформації університетської освіти [Marginson 2007: 117]. А Майкл Буравой (Michael Burawoy) [Буравой & Курбатов 2014] наступним чином ідентифікує дві головні тенденції, властиві сучасному розвитку універ-

ситетської освіти: «Розвиток університетської освіти в наш час визначають дві тенденції, які нав'язані сучасним життям – це комодифікація, тобто перетворення освіти на товар, та раціоналізація оцінки діяльності, переважно у формі рейтингів» [Буравой & Курбатов 2014: 105]. Зупинимось детальніше на цих тенденціях.

Перетворення освіти на товар є об'єктивним процесом в умовах масовизації вищої освіти і необхідності кількісних вимірів досягнутих нею результатів. Спочатку освіта стає послугою, про що свідчать нормативні документи. Так, у вітчизняному «Законі про вищу освіту» йдеться про «послугу з підготовки фахівців» [Закон України про вищу освіту 2014]. Раніше ми вже писали про те, що «у багатьох університетах адміністрації запроваджують систему управління якістю, оприлюднюють зміст своєї діяльності на цьому шляху, а потім запрошують незалежних аудиторів перевіряти здійснені кроки на відповідність стандартам якості. Ця відповідність засвідчується сертифікатами. Об'єктом сертифікації виступають освітні послуги й науково-дослідна діяльність. У результаті виникає образ університету як суб'єкта господарювання, орієнтованого на надання освітніх послуг і виконання робіт / замовлень влади та громадянського суспільства» [Нападиста, Шинкаренко, Рогожа 2019: 210]. В сучасному університеті стало нормою надання платних послуг з метою отримання прибутків, як-от різного роду курси підвищення кваліфікації і перекваліфікації, мовні курси, курси комп'ютерної грамотності, оплачувані з місцевого чи державного бюджету; проведення досліджень та підготовка фахівців на замовлення комерційних організацій; створення компаній, які працюють з науковими проробками університетів і т.д. [Курбатов & Кашин 2011: 14–15]. Надто швидкий перехід від згадуваної Ярославом Пеліканом соціальної незворушності університету до його комерційної діяльності є джерелом постійного стресу не лише для університетського інтелектуала, який фахово зростає на не утилітарних цінностях [Рогожа 2016: 102], але і для самого суспільства, яке пам'ятає інший образ університету і його авторитет саме через орієнтованість на неминучі цінності.

Друга тенденція, раціоналізація оцінки університетської діяльності у формі рейтингів, потребує більш детального розгляду.

Університетські рейтинги: пізня діагностика незворотних процесів чи каталізатор інноваційного розвитку?

Університетські рейтинги впродовж останніх двох десятиліть стали як впливовим інструментом розвитку вищої освіти та відповідних трансформаційних процесів, так і важливим фактором формування академічної політики у цій галузі. Укладачі провідних міжнародних універ-

ситетських рейтингів у сучасних умовах, фактично, постають транснаціональними центрами глобального простору вищої освіти. При цьому, кожна система рейтингування має в основі певну «ідеальну модель» університету, відповідність який і визначається через вимірювання критеріїв та індикаторів, які складають цю модель [Курбатов 2013]. Тож спробуємо проаналізувати можливості для створення, функціонування та розвитку відповідних моделей у контексті системи вищої освіти України та економічних, соціальних та інших факторів, які визначають її сьогодення.

Розпочнемо розгляд відповідного питання із першого за часом виникнення міжнародного університетського рейтингу – Академічного рейтингу світових університетів (Academic Ranking of World Universities ARWU), який часто називають Шанхайським рейтингом [Academic Ranking of World Universities 2020]. Цей рейтинг оцінює дослідницьку діяльність університету на найвищому світовому рівні, тому університети, які присутні у Шанхайському рейтингу, традиційно вважаються університетами світового класу, для розбудови якого, на думку Джаміля Салмі (Jamil Salmi), треба мати можливість залучати найталановитіших студентів та викладачів з усього світу; використовувати найсучасніші технології управління, вільну від невиправданої бюрократії та мати достатній фінансовий ресурс для створення ефективного освітнього середовища та проведення найсучасніших досліджень [Salmi 2009: 7]. Стосовно індикаторів Шанхайського рейтингу один із авторів даної статті раніше зазначав, що «цей рейтинг використовує лише об'єктивні індикатори, які оцінюють переважно науково-дослідницьку діяльність університету. Шанхайський рейтинг часто ще називають рейтингом лауреатів Нобелівської премії, адже саме ця категорія науковців серед випускників та співробітників, разом з лауреатами медалі Філдса, – найвищої нагороди математиків, – складає 30% «ваги» цього рейтингу» [Курбатов 2018]. Практично повна відсутність відповідних лауреатів серед співробітників вітчизняних університетів дозволяє зробити невтішний висновок, що з точки зору цього рейтингу елітний сегмент вітчизняної системи вищої освіти практично відсутній.

На момент написання цієї статті нам була доступна версія Шанхайського рейтингу станом на 15 серпня 2020 року, яка складалася із тисячі університетів [Academic Ranking of World Universities 2020]. Цікаво, що Гарвард залишається кращим світовим університетом впродовж всіх 18 років існування рейтингу, а позиції університетів, які займають із другою по шосту сходинку не змінилися у порівнянні із попередньої версією рейтингу від 2019 року – це, відповідно, Стенфорд, Кембридж, МІТ, Берклі, Принстон [Academic Ranking of World Universities 2020]. Тобто мобільність у цьому елітному клубі кращих світових університетів є

вкрай низькою. Показовим є те, що із цієї респектабельної шістки університетів чотири університети входять до десятки найбагатших університетів США, а їх ендавмент станом на 2019 рік складав 38,3 млрд. доларів у Гарварда, 26,4 млрд. доларів у Стенфорда, 25,9 млрд. доларів у Принстона та 16,5 млрд. доларів у MIT [Genovese 2020].

Усього у наведеній версії Шанхайського рейтингу у першій двадцятці присутні 15 американських та 5 європейських університетів; у першій сотні – 45 американських, 36 європейських та 19 університетів з Азії та Океанії; у першій п'ятисотці – 161 американський, 185 європейських, 149 університетів з Азії та Океанії та 5 африканських університетів; у першій тисячі – 268 американських, 364 європейських, 352 університетів з Азії та Океанії та 11 африканських університетів [Statistics of ARWU 2020]. Серед наших країн-сусідів, Росія має 3 університети у першій п'ятисотці та 11 університетів у першій тисячі, Польща – 2 та 8 університетів відповідно, Угорщина має 5, а Румунія та Словаччина по одному університету у першій тисячі [Statistics of ARWU 2020].

Ідеальна модель університету, закладена в основі Шанхайського рейтингу – це дослідницький університет світового класу, який вимагає значної фінансової та кадрової підтримки. Надати таку підтримку здатні лише провідні економіки світу, так звані країни золотого мільярду. Тож орієнтація на індикатори Шанхайського рейтингу пересічних вітчизняних закладів вищої освіти виглядає недоречно, а шанси навіть найкращих українських університетів потрапити до Шанхайського рейтингу у найближчі роки здаються на даний момент проблематичними.

Другий за віком та один із найбільш авторитетних сучасних міжнародних університетських рейтингів, рейтинг QS (QS World University Rankings) [QS Top Universities 2020], є для українських закладів вищої освіти більш прийнятними. Методологія розрахунку цього рейтингу суттєво відрізняється від методології розрахунку Шанхайського рейтингу, адже 50% ваги складають суб'єктивні дані, а саме – результати опитування представників академічної спільноти, до якого залучено більше ста тисяч осіб (40%) та опитування роботодавців, яких представляють більше ніж п'ятдесят тисяч осіб (10%). Серед інших індикаторів – співвідношення викладачів та студентів (20%), індекс цитування співробітників за даними наукометричної бази даних SCOPUS (20%) та відсоток іноземців серед викладачів та студентів (по 5%) [QS World University Rankings Methodology 2020].

Ідеальну модель університету, репрезентовану рейтингом QS, ми вже в одній із попередніх робіт пропонували назвати статусно-маркетинговою [Курбатов 2013]. Мова йде про те, що це – сучасний університет, який реально та професійно працює над закріпленням свого статусу серед різноманітних соціальних груп та аудиторій, та активно просуває

на національному, регіональному та глобальному ринках власні освітні та інші послуги. Українські заклади вищої освіти досить успішно працюють у цьому напрямі. Так, у останній, надрукованій 9 червня 2020 року, версії рейтингу QS 2021 серед тисячі кращих світових університетів присутні шість вітчизняних: Харківський національний університет імені Василя Каразіна (477 місце); Київський національний університет імені Тараса Шевченка (позиція 601-650); Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (позиція 651-700); Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» та Сумський державний університет (позиція 701-750), а також Національний університет «Львівська політехніка» (позиція 801-1000) [QS World University Rankings 2021 2020].

Статусно-маркетинговою, на нашу думку [Курбатов 2013], є і ідеальна модель університету, покладена в основу третього авторитетного міжнародного університетського рейтингу – рейтингу Таймс (The Times Higher Education World University Rankings) [The Times Higher Education World University Rankings 2020]. Цей рейтинг складається із сімнадцяти індикаторів, які формують п'ять основних критеріїв: 1) оцінка навчання; 2) оцінка науково-дослідницької діяльності; 3) рівень цитування; 4) рівень інтернаціоналізації; 5) прибуток від співпраці з промисловістю [The THE World University Rankings: Methodology 2020].

У останній версії цього рейтингу, яка з'явилася 24 серпня 2020 року, спостерігаємо справжній прорив з боку вітчизняних закладів вищої освіти, які помітно підвищили свою присутність у порівнянні із попередніми роками. Так, серед тисячі кращих світових університетів представлені три українські: Національний університет «Львівська політехніка» (позиція 501-600), Сумський державний університет (позиція 501-600) та Харківський національний університет радіоелектроніки (позиція 801-1000). У позиції 1000+ знаходяться ще шість вітчизняних закладів вищої освіти: Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені Василя Каразіна та Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича [The THE World University Rankings 2021 2020]. Цей факт свідчить про те, що вітчизняні заклади вищої освіти здатні зробити інноваційний прорив у відповідності із індикаторами рейтингу Таймс. Як уявляється, потребує подальших досліджень вплив факту присутності у цих рейтингах на повсякденне життя означених університетів.

Пандемія COVID-19 як каталізатор трансформацій університетської освіти

Люди у масках, припинення або ж обмеження роботи громадського транспорту, ресторанів, готелів, закриття кордонів – ще рік тому подібна ситуація сприймалася більшістю громадян як нереалістична анти-утопія. Мікроскопічний вірус практично миттєво радикально змінив життя людської цивілізації, нагадуючи нам про уразливість та незахищеність людського життя перед лицем численних та могутніх викликів та примушуючи переосмислити цінності сьогодення – особливо по відношенню до природи та інших людей [Курбатов 2020].

Система освіти взагалі, і вищої освіти зокрема, у цій ситуації опинилися серед головних «постраждалих» на інституційному рівні під час пандемії. Так, за даними ЮНЕСКО, станом на 21 травня 2020 року через вимушене закриття закладів освіти ця пандемія вплинула на 1198530172 особи, які навчаються на практично усіх рівнях освіти у 153 країнах [COVID-19 Impact on Education 2020]. На думку голови освітнього сектору Міжнародної фінансової корпорації (IFC) Салах-Еддін Кандрі Роді (Salah-Eddine Kandri Rodi) [Kandri 2020], зараз мова йде про активізацію давно очікуваної революції у вищій освіті, каталізатором реалізації якої стає нинішня пандемія. При цьому, наслідки пандемії для розвитку вищої освіти, на думку автора, можуть бути аналогічними наслідкам, які свого часу мала індустріальна революція.

Навіть провідні світові дослідницькі університети зараз зазнають значних збитків – так у відповідності із даними, які наводить професор Франсуа Фюрстенберг (*François Furstenberg*) [Furstenberg 2020], за попередніми оцінками у найближчі 15 місяців його рідний Університет Джона Гопкінса (Johns Hopkins University) втратить 350 мільйонів доларів. Втрати Мічиганського університету (The University of Michigan) впродовж поточного календарного року оцінюються у 400 мільйонів доларів. Аналітики Університету Джорджа Вашингтона (George Washington University) теж очікують зменшення власних надходжень на сотні мільйонів доларів. За результатами дослідження, проведеного аналітичною агенцією QS, пандемія призвела до збільшення інвестицій у дистанційні форми навчання та помітно вплинула на рішення студентів щодо навчання за кордоном [How covid-19 is impacting prospective international students across the globe 2020].

Саме дистанційні форми навчання за умов пандемії стали домінуючими у системі вищої освіти та посилили вже існуючу тенденцію до їх активного застосування. Так, за даними аналітичної агенції HolonIQ [\$74B Online Degree Market in 2025, Up from \$36B in 2019 2020], якщо у 2019 році бюджет дистанційних форм навчання у світовому ринку вищої

освіти складав 36 мільярдів доларів із загального обсягу у 2,2 трильйони доларів, у 2025 році очікується, що він зросте до 74 мільярдів доларів, у той час як загальний обсяг ринку вищої освіти збільшиться до 2,5 трильйонів доларів. Про те, що дистанційні форми навчання прийшли «всерйоз та надовго» свідчить щойно оголошене одним із кращих світових університетів світу, Cambridge University, рішення проводити усі лекції у дистанційній формі до літа 2021 року [Cambridge University: All lectures to be online-only until summer of 2021 2020].

Переорієнтація закладів вищої освіти на дистанційні форми навчання потребує радикального переосмислення внутрішньої структури, системи матеріального забезпечення та здійснення ключових функцій сучасного університету. Українські заклади вищої освіти за цих умов оцінюють власні ресурси та можливості щодо активізації дистанційних форм навчання, а також їх матеріального та кадрового забезпечення.

На сьогодні очевидно, що для українських закладів вищої освіти існує два рівні викликів. Їх умовно можна назвати інституційними і особистісними. До інституційних належать перед усім ті, що зумовлюють необхідність модернізації матеріально-технічної бази закладів освіти для організації і проведення дистанційного навчання, спроможність мобілізувати кадровий склад на виконання посадових зобов'язань в умовах дистанційних форм роботи. Як засвідчила практика, університетам знадобився певний період часу, щоб усвідомити масштаб виклику і суцільно переорієнтувати свою роботу, запропонувати ефективні форми роботи і методи оцінювання. Досвід, набутий в перші тижні карантину, став надалі у нагоді при організації навчального процесу під час завершення семестру й організації літньої екзаменаційної сесії. В осінній семестр 2020–2021 навчального року університети увійшли готові до дистанційного і змішаного навчання.

Щодо особистісних викликів, їх можна розділити ще на три групи. По-перше, йдеться про готовність викладачів освоювати нові форми організації навчального процесу, як-от Skype, Zoom, Google Meet, Google Classroom, Moodle тощо, їх спроможність організувати ефективну колективну роботу в умовах дистанційного навчання. Одним із найскладніших моментів є лекція, на якій присутні студенти із вимкненими відеокамерами і мікрофонами. І якщо фактор вимкненого мікрофону можна прийняти як необхідність – для уникнення додаткових шумів і фону – то вимкнені відеокамери є справді проблемою. І про це говорять багато викладачів як про проблему – не бачити своєї аудиторії, реакції на сказане є справжнім випробуванням для лекторів, які звикли відчувати аудиторію, читати лекцію для кожної аудиторії таку, яка саме на неї і розрахована. Окрім цього, чорний екран із вимкненою камерою і мікрофоном не зобов'язує студента брати участь в обговореннях на лекції, відповідати

на поставлені питання, коментувати, самому ставити питання викладачеві, що зазвичай відбувається на стаціонарних лекціях. Це виводить на наступний комплекс викликів.

По-друге, йдеться про спроможність студентів переорієнтуватися на форми роботи, в яких багато залежить від їхньої здатності самоорганізовуватися, мобілізуватися в домашніх умовах на навчання. Як засвідчила практика, за дистанційного навчання значно збільшилася частка студентів, які не потрапляли на онлайн заняття, не виконували вчасно самостійні/ домашні роботи саме через свою неорганізованість.

По-третє, потрібно вказати й на технічні перепони щодо навчання і викладання. Відсутність безперебійного інтернет-сполучення характерна для більшості території країни за винятком столиці і ряду великих міст. У сільській місцевості весняна негода не лише переривала інтернет на декілька днів, але й знеструмлювала населені пункти. Часто студенти писали викладачам у листах, що вчасно не могли надіслати самостійні роботи через відсутність інтернет-сполучення.

В онлайн навчанні мають бути забезпечені навчання / праці – спокійне місце, де викладач і студенти можуть повноцінно віддаватися навчальному процесу. У докарантинному світі ми навіть не замислювалися, що ця елементарна умова – спокій навчального процесу – стане для чималої кількості людей недосяжною розкішшю. Житлові умови часто не дають можливості сконцентруватися на сприйнятті матеріалу на онлайн заняттях, якість мобільного інтернету за межами столиці не дозволяє транслювати заняття на відкритому повітрі, де студенту можна залишитися на самоті.

Йдеться про неможливість забезпечення рівного доступу до якісної освіти прямо на старті освітнього процесу – ніколи раніше не передбачалося, що всі учасники освітнього процесу в якості умови повинні мати повноцінне робоче місце не в аудиторії /бібліотеці/ читальному залі, а вдома, де їм не будуть заважати/ відволікати від онлайн навчання сторонні до цього процесу люди – батьки, молодші брати і сестри, сусіди по кімнаті тощо. У приватних розмовах студенти неодноразово говорили, що не вмикають відеокамеру тому, що знаходяться у приміщенні не самі. З цієї ж причини вони не беруть участь в обговореннях. Але виникає питання про можливості засвоїти матеріал в таких умовах. Можна згадати і непоодинокі випадки, коли відеокамери гаджетів випадково вмикалися при підключенні до заняття і було видно, що студенти під час лекцій сидять за кермом автомобіля – питання щодо можливості засвоїти матеріал в таких обставинах актуальне і тут.

Окреме питання – доступність гаджетів. Майнова нерівність студентів сьогодні така, що не у всіх них є персональний гаджет, який повною мірою задовольняє потреби дистанційного навчання.

Окреслені питані – це лише вершина айсбергу викликів, перед якими пандемія COVID-19 поставила українську вищу школу. Ї детальний етичний аналіз потребує окремого дослідження. У контексті цих викликів варто також проаналізувати реальні можливості для підвищення конкурентоздатності українських університетів на регіональному, національному та, для лідерів вітчизняної системи вищої освіти, глобальному освітньому ринку

До речі, один із популярних міжнародних університетських рейтингів оцінює якраз масштаб, функціональність та ефективність університетських веб-сторінок. Це – рейтинг Webometrics (Ranking Web of Universities) [Ranking Web of Universities 2020], в основі якого, на нашу думку, лежить модель віртуальної присутності університету [Курбатов 2013]. Остання версія цього рейтингу, яка з'явилася у липні 2020 року, включає 11993 університети з усього світу [Ranking Web of Universities. World 2020]. Серед цих університетів присутні 317 закладів вищої освіти України, кращий з яких, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, займає 1110 позицію [Ranking Web of Universities. Ukraine 2020]. Тобто, наша віртуальна присутність є, на жаль, практично непомітною в елітному сегменті глобального простору вищої освіти.

Висновки

Майже тисячолітня історія існування університету як соціальної інституції та культурного феномену свідчить про його унікальну сталість та здатність успішно долати радикальні трансформації суспільства, відроджують у відновлений, але, у своїй основі, незмінній іпостасі. Виклики XXI сторіччя для університету є, безперечно, безпрецедентними, адже він фактично втратив монополію контролю над виробництвом та поширенням знань. З точки зору повсякденної свідомості, університет тактично програє короткотерміновим тренінговим програмам та онлайн курсам, він є надто консервативною та забюрократизованою інституцією. Але, на нашу думку, у стратегічній перспективі університет має шанси на відродження в оновленому вигляді, репрезентуючи фундаментальну культурну максиму про те, що у становленні людини ключову роль відіграють світоглядні цінності та духовні виміри буття.

Посилання

- Буравой, М. & Курбатов, С. (2014). Феномен нерівності: виклики для університетської освіти. *Філософія освіти*, 15 (2), 98–107.
- Квек, М. (2002). Національна держава, глобалізація та Університет як модерний заклад. В: *Марія Зубрицька (ред). Ідея університету: Антологія*. Львів: Літопис, 269–291.

- Курбатов, С. (2013). Моделі університетської освіти XXI століття крізь призму провідних міжнародних рейтингів. *Вища освіта України*, 3, 103–110.
- Курбатов, С. (2018). Рейтингові системи як «флюорографія». *Резонанс: газета Сумського державного університету*, 9-11 (грудень). URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/70815>
- Курбатов, С. (2020). Шанс на спасение. *Koinè*, Мау 17. URL: <https://www.koine.community/sergiy-kurbatov/шанс-на-спасение/>
- Курбатов, С. & Кашин, А. (2011). *Університетська місія: історична ретроспектива та сучасний стан*. К.: SUP 300.
- Нападиста, В. Г., та ін. (2019). *Професійна та корпоративна етика : навч. посіб.* К.: ВПЦ «Київський університет».
- Про вищу освіту: Закон України (2014). *Відомості Верховної Ради України*, 37–38, 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- Рогожа, М.М. (2016). Професійний успіх університетського інтелектуала в контексті цінностей основаних «третьої місії» університета. *Відомості прикладної етики*, 48, 90–104.
- Салми, Дж. (2009) *Создание университетов мирового класса* [пер. с англ. Т. М. Королева]. М.: Весь мир.
- Academic Ranking of World Universities (2020). URL: <http://www.shanghairanking.com>
- Altbach, P. G.; Reisberg, L. & Rumbley, L. E. (2009). *Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution*. Paris: UNESCO.
- Cambridge University: All lectures to be online-only until summer of 2021 (2020). In: *BBC*, Мау 19. URL: <https://www.bbc.com/news/education-52732814>
- Carey, K. (2016). *The End of College: Creating the Future of Learning And the University of Everywhere*. New York: Riverhead Books.
- COVID-19 Impact on Education (2020). *UNESCO* URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>
- Eagleton, T. (2010). The Death of Universities. In *The Guardian*, Dec. 17. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/dec/17/death-universities-malaise-tuition-fees>
- Eagleton, T. (2015). The Slow Death of the University. In *The Chronicle of Higher Education*, Apr. 6. URL: <https://www.chronicle.com/article/the-slow-death-of-the-university/>
- Evans, M. (2004). *Killing Thinking: The Death of the University*. Bloomsbury Publishing.
- Furstenberg, F. (2020). *University Leaders Are Failing*. In *The Chronicle of Higher Education*, Мау 19. URL: <https://www.chronicle.com/article/University-Leaders-Are-Failing/248809/>
- How covid-19 is impacting prospective international students across the globe (2020). In *QS*. URL: <https://www.qs.com/portfolio-items/how-covid-19-is-impacting-prospective-international-students-across-the-globe/>
- Genovese, D. (2020). These Universities Have the Highest Endowments. In *Fox Business*, Мау 28. URL: <https://www.foxbusiness.com/lifestyle/these-u-s-universities-have-the-highest-endowments>
- Kandri, S.-E. (2020). How COVID-19 is Driven a Long-Overdue Revolution in Education. In *World Economic Forum*, Мау 12. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/how-covid-19-is-sparking-a-revolution-in-higher-education/>
- Marginson, S. (2007). University Mission and Identity for a Post Post-Public Era. In *Higher Education Research & Development*, 26 (1), 117–131.

- Mintz, S. (2020). Is This the End of College as We Knew It? In *Inside Higher Ed*, Apr 19. URL: <https://www.insidehighered.com/blogs/higher-ed-gamma/end-college-we-knew-it>
- Pelikan, J. (1992). *The Idea of the University: A Reexamination*. New Haven: Yale University Press.
- QS Top Universities (2020). URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings>
- QS World University Rankings Methodology (2020). URL: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings/methodology>
- QS World University Rankings 2021 (2020). URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021>
- Ranking Web of Universities (2020). URL: <http://www.webometrics.info/en>
- Ranking Web of Universities. World (2020). URL: <http://www.webometrics.info/en/world>
- Ranking Web of Universities. Ukraine (2020). URL: <http://www.webometrics.info/en/europe/ukraine%20>
- Readings, B. (1996). *The University in Ruins*. Cambridge: Harvard University Press.
- Shanghai Ranking's Academic Ranking of World Universities Press Release (2020). URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2020-Press-Release.html>
- Statistics of ARWU (2020). URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU-Statistics-2020.html>
- The THE World University Rankings: Methodology (2020). URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/world-university-rankings-2021-methodology>
- The THE World University Rankings 2021 (2020). URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/world-ranking#!/page/0/length/25/locations/UA/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/scores
- The Times Higher Education World University Rankings (2020). URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>
- Wright, S. & Shore, C. (Eds.) (2017). *Death of the Public University?: Uncertain Futures for Higher Education in the Knowledge Economy*. (Vol. 3). Oxford: Berghahn Books.
- \$74B Online Degree Market in 2025, Up from \$36B in 2019 (2020). In *Holon IQ*, May 1. URL: <https://www.holoniq.com/notes/74b-online-degree-market-in-2025-up-from-36b-in-2019/>

References

- Academic Ranking of World Universities (2020). URL: <http://www.shanghairanking.com>
- Altbach, P. G.; Reisberg, L. & Rumbley, L. E. (2009). *Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution*. Paris: UNESCO.
- Buravoj, M. & Kurbatov, S. (2014). Phenomenon of Inequality: Challenges for the University Education. *Philosophy of Education*, 15 (2), 98–107 [in Ukrainian]
- Cambridge University: All lectures to be online-only until summer of 2021 (2020). In: *BBC*, May 19. URL: <https://www.bbc.com/news/education-52732814>
- Carey, K. (2016). *The End of College: Creating the Future of Learning And the University of Everywhere*. New York: Riverhead Books.
- COVID-19 Impact on Education (2020). UNESCO URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>

- Eagleton, T. (2010). The Death of Universities. In *The Guardian*, Dec. 17. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/dec/17/death-universities-malaise-tuition-fees>
- Eagleton, T. (2015). The Slow Death of the University. In *The Chronicle of Higher Education*, Apr. 6. URL: <https://www.chronicle.com/article/the-slow-death-of-the-university/>
- Evans, M. (2004). *Killing Thinking: The Death of the University*. Bloomsbury Publishing.
- Furstenberg, F. (2020). *University Leaders Are Failing*. In *The Chronicle of Higher Education*, May 19. URL: <https://www.chronicle.com/article/University-Leaders-Are-Failing/248809/>
- How covid-19 is impacting prospective international students across the globe (2020). In *QS*. URL: <https://www.qs.com/portfolio-items/how-covid-19-is-impacting-prospective-international-students-across-the-globe/>
- Genovese, D. (2020). These Universities Have the Highest Endowments. In *Fox Business*, May 28. URL: <https://www.foxbusiness.com/lifestyle/these-u-s-universities-have-the-highest-endowments>
- Kandri, S.-E. (2020). How COVID-19 is Driven a Long-Overdue Revolution in Education. In *World Economic Forum*, May 12. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/how-covid-19-is-sparking-a-revolution-in-higher-education/>
- Kurbatov, S. (2013). Models of 21 Century University Education through the Prism of the Leading International Rating. In *Higher Education of Ukraine*, 3, 103–110 [in Ukrainian]
- Kurbatov, S. (2018). Rating Systems as “Fluorography”. In *Resonance: Newspaper of Sumy State University*, 9-11 (December). URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/70815> [in Ukrainian]
- Kurbatov, S. (2020). A Chance of Salvation. In *Koinè*, May 17. URL: <https://www.koine.community/sergiy-kurbatov/шанс-на-спасение/> [in Russian]
- Kurbatov, S. & Kashin, A. (2011). *University Mission: Historical Retrospection and Current State*, Kyiv: SUP 300 [in Ukrainian]
- Kwiek, M. (2002). National State, Globalization and University as an Institution of Modernity. In *Mariya Zubrytzka (ed). Idea of University: Anthology*. Lviv: Litopys, 269–291 [in Ukrainian]
- Marginson, S. (2007). University Mission and Identity for a Post Post-Public Era. In *Higher Education Research & Development*, 26 (1), 117–131.
- Mintz, S. (2020). Is This the End of College as We Knew It? In *Inside Higher Ed*, Apr 19. URL: <https://www.insidehighered.com/blogs/higher-ed-gamma/end-college-we-knew-it>
- Napadysta, V. G., et al. (2019). In *Professional and Corporate Ethics*. Kyiv: Kyiv University Press, 2019 [in Ukrainian].
- On Higher Education: Law of Ukraine (2014). In *Verhovna Rada of Ukraine Herald*, 37–38, 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
- Pelikan, J. (1992). *The Idea of the University: A Reexamination*. New Haven: Yale University Press.
- QS Top Universities* (2020). URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings>
- QS World University Rankings Methodology* (2020). URL: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings/methodology>
- QS World University Rankings 2021* (2020). URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021>
- Ranking Web of Universities (2020). URL: <http://www.webometrics.info/en>

- Ranking Web of Universities. World (2020). URL: <http://www.webometrics.info/en/world>
- Ranking Web of Universities. Ukraine (2020). URL: <http://www.webometrics.info/en/europe/ukraine%20>
- Readings, B. (1996). *The University in Ruins*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rohozha, M. M. (2016). Professional Success of the University Intellectual in the Context of Value Foundations of the University "Third Mission". *Applied Ethics Herald*, 48, 90–104 [in Russian].
- Salmi, J. (2009). *The Challenge of Establishing the World Class Universities*. Moscow: Ves Mir. [in Russian].
- Shanghai Ranking's Academic Ranking of World Universities Press Release* (2020). URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2020-Press-Release.html>
- Statistics of ARWU* (2020). URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU-Statistics-2020.html>
- The THE World University Rankings: Methodology* (2020). URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/world-university-rankings-2021-methodology>
- The THE World University Rankings 2021* (2020). URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/world-ranking#!/page/0/length/25/locations/UA/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/scores
- The Times Higher Education World University Rankings* (2020). URL: <https://www.times-highereducation.com/world-university-rankings>
- Wright, S. & Shore, C. (Eds.) (2017). *Death of the Public University?: Uncertain Futures for Higher Education in the Knowledge Economy* (Vol. 3). Oxford: Berghahn Books.
- \$74B Online Degree Market in 2025, Up from \$36B in 2019 (2020). In *Holon IQ*, May 1. URL: <https://www.holoniq.com/notes/74b-online-degree-market-in-2025-up-from-36b-in-2019/>

Сергей Курбатов, Мария Рогожа. Миссия университета в западноевропейской культуре (этические и социологические аспекты) Часть II.

В статье авторы продолжают рассмотрение трансформаций, которые претерпевает университет как социальный институт и культурный феномен (начатое в первой части статьи, «Філософія освіти», 2017, № 2 (21)). Если предыдущая статья охватывала хронологический период от возникновения университетов во времена позднего Средневековья до XX века, то данная сосредоточена на анализе радикальных вызовов, с которыми университет сталкивается в конце XX – начале XXI веков. В частности, рассмотрен такой, достаточно распространенный в современной англоязычной литературе, концепт, как конец (или смерть) университета. Проанализирована социологическая попытка измерить основные направления университетской деятельности, представленной на глобальном уровне международными университетскими рейтингами, а также актуальность для Украины идеальных моделей университета, положенных в основу ведущих университетских рейтингов. Сделан особенный акцент на влиянии пандемии COVID 19 на

трансформационные процессы в университетской среде и перспективы институционального развития университетов в будущем. Вызовы XXI века для университета являются, безусловно, беспрецедентными, поскольку он фактически утрачивает монополию контроля над производством и распространением знаний. С точки зрения повседневного сознания, университет тактически проигрывает кратковременным тренинговым программам и онлайн курсам, он слишком консервативен и бюрократичен. Но, по мнению авторов, в стратегической перспективе университет имеет шансы на возрождение в обновленном виде, представляя фундаментальную культурную максиму о том, что в становлении человека ключевую роль играют мировоззренческие ценности и духовные измерения бытия. Почти тысячелетняя история существования университета как социального института и культурного феномена свидетельствуют о его уникальной стабильности и способности успешно преодолевать радикальные трансформации общества, возрождаясь в обновленной, но в своей основе неизменной ипостаси.

Ключевые слова: университет, конец (или смерть) университета, идентичность университета, университетские рейтинги, дистанционное обучение.

Sergiy Kurbatov, Mariya Rohozha. University Mission in Western-European Culture (Ethical and Sociological Aspects) Part II.

The paper by Sergiy Kurbatov and Mariya Rohozha "The Mission of University in the Western European Culture"(Part II) is devoted to the analyses of transformation of the university as social institution and cultural phenomenon in our time, which we started at the first part of this paper, that was published in "Philosophy of Education", 2017, № 2 (21)). If the previous paper of these authors included a long chronological period from the origin of the university in late Medieval time up to the 20th century, the current paper is concentrated on analyses of radical challenges, that university faced at the end of the 20th century and at the beginning of the 21st century. For example, such popular in contemporary English language literature concept as the end (or the death) of university is observed. The authors tried to analyze sociological attempts to measure the main university activities in the form of international university rankings and the possibilities to develop in Ukraine the ideal models of university, which any system of university rankings have. The special stress was made on the influence of COVID 19 pandemic on transformative processes and institutional development of universities in the nearest future. The main challenges of the 21st century are crucial for the university, because this institution lost monopoly of producing and distribution of advanced knowledge for the first time in history. From the tactic viewpoint, university is less competitive than the different training programs and online courses, it is too conservative and bureaucratic one. But the authors think that in strategic perspective university has a chance for renovation, proving the old maxima that the values and spiritual dimensions of being and the relevant environment are crucial for human being. Almost the millennium

of university history proves its ability to pass through the dramatic historical transformation and to continue to maintain its essence.

Key words: *university, the end (or the death) of university, university identity, university rankings, distance education.*

Курбатов Сергій Володимирович, доктор філософських наук, головний науковий співробітник відділу інтернаціоналізації вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

<https://orcid.org/0000-0002-8929-7562>

Рогожа Марія Михайлівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри етики, естетики та культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

<https://orcid.org/0000-0002-1469-861X>

Kurbatov Sergiy Volodymirovych, doctor of philosophical sciences, senior fellow at the Department of Internationalization of Higher Education, Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-8929-7562>

Rohozha Mariya Mikhaylivna, doctor of philosophical sciences, professor at the Department of Ethics, Aesthetics and Cultural Studies at Kyiv National Taras Shevchenko University

<https://orcid.org/0000-0002-1469-861X>